

subito che la colpa è di un nome vicino, che cominciava da Xα, onde lo sviarsi del traduttore o di chi lo trascrive. Errore, e di quelli che si spiegano, è nel մի վտահ լինիցիս (6, 6) che dice a rovescio. L'armeno voltò nella sua lingua il μη συμπεσέτω σου τὸ πρόσωπον (6, 9): poi rimutò la frase e, per caso, il մի restò saldo.

Ma dovrò, o almeno potrò, continuare?

E. TEZA

առջիւր կորսուեր է առաջս բառը (ήμέρας πλείους), թէպէտեւ միս ընթերցուածն այլ կրնայ կենայ: Իսկ եթէ ընդհակառակն կը պակսի Xαβρεւի (Չ, 15 = Հյ. 12) անունը, կը տեսնենք իսկոյն թէ պատճառն է մերձաւոր անուն մի, որ կը սկսէր Xα տառերով, որով սխալեր է թարգմանիչն կամ օրինակողն: Սխալ է զարձեալ, բայց այն պիտիներէն է որ կը մեկնուին, մի՛ վստահ լինիցիս (Չ, 6) թարգմանութիւնն՝ որ հակառակը կ'ըսէ: Հայն թարգմանեց իւր լեզուով « μη συμπεσέτω σου τὸ πρόσωπον » (Չ, 9) բառերը: յետոյ կրկին փոխեց պարբերութիւնը, և պատահմամբ հաստատուն մնաց մի՛ն: — Բայց պարտքմ, և կամ զոնէ պիտի կրնամ շարունակել:

Ե. ՏԵԶԱ

Վ Ա Ն Ա Յ Ծ Ո Վ Ա Կ Ը

ԱՅ աշխարհի ամենէն մեծ ազային լինն է սա, որ ըստ այժմեան աշխարհագրական բաժանման կ'իյնկայ Բաղիչոյ և վանայ գաւառաց մէջ, 175 քիլոմետր Որմիոյ կամ Կապուտան ծովակի Ում: — Հ. — Սմ: Կողմը: Իւր շուրջը պատող այլևայլ գաւառաց և քաղաքաց առումք իւր ծագմանէն մինչև ցարդ յորժորջուած է ծովակ: Հնագոյն պատմիչն մեր Խորենացի կ'ըսէ, նախ կոչուեցաւ Ծով թզնու, նեաց Մանաւադայ որպէս Բազ նահապետի անուամբ: « Իսկ որդի նորա Բազ յարեմտից հիւսիսոյ զեզր Ծովոռն աղոյց (ժառանգէ). և զգաւառն և զծովն անուանէ իւրով անուամբ »¹: վերորդեալ խօսքերու մէջ կը տեսնենք որ կը կոչուի նաև Ծով աղի. ուրիշ տեղ մ'այլ

կը կոչէ Ծովակ աղի, երբ կ'ըսէ Շամիրամայ համար. « Գայ հասանէ... յեզր Ծովակիև աղոյ »²: Բուզանդ կ'անուանէ Ծով Ուշուռ, նեաց³ համանուն գաւառի անուամբ, որ կը պատէր ծովակին արև. — հարաւային ափունքը: Կոչուած է նաև Ծով վաւապուրականի, Ծով Արսիսաբայ, Լիս Արսիսոյ (Arsissa Palus), ըստ Պաղովմայ Լիս Թոսպիսիս (Thospitis Palus), կամ Ծովակ Տոսպայ, Տոսպ գաւառի անուամբ: Իւր այժմեան գործածական անունն է Լիս կամ Ծովակ վանայ, համանուն, երբեմն յոյժ հռչակաւոր քաղաքի անուամբ:

Թէպէտեւ Բուզանդ, վարդան, և Թովմա Մեծփեցի ծովակն վաւապուրականի կը յառ-

1. Գիրք Ա. ԳԼ. ԺԲ.

2. Գիրք Ա. ԳԼ. ԺԶ.

3. Դիւրբութիւն Գ. ԳԼ. Ժ:

կացրեն, սակայն խորենացին իւր աշխարհագրութեան մէջ, կը գնէ Տուրուբերանի մէջ, գրելով. « Ունի եւ ծով զԲզնունեացն »։ Ծովակիրն հայկական հին աշխարհագրական սահմանքն են. Ար.էն Տոսայ եւ Արքերանի. Ար.էն Բզնունիք եւ մասամբ մը Երեւաբք. Հ.էն Բաախլախ, Արճիշախլախ, խորհուսուսիք եւ մասամբ մը Բզնունիք. Հր.էն Երեւաբք եւ Ռշաունիք։

Խորենացին այս ծովակի իւր ժամանակ ունեցած երկայնութիւնն եւ լայնութիւնը մեզ կ'աւանդէ ըսելով. « Հարիւր մղոն երկայն եւ վաթսուս լայն »։ Բայց իւր օրերէն մինչեւ ցարդ, մեծապէս այլափոխուեր է ծովակիրն տարածութիւնն եւ ձեւը, իւր մէջ հստակ բազմաթիւ օժանդակաց պատճառաւ, երբեմն այն ասպիճանի կ'առաւելուն իւր ջուրը, որ մինչեւ անգամ կ'ողողեն շրջակայ դաշտերը։ Ասոր ապացոյց է նաեւ Աղթամարայ կղզւոյ հարաւային կողմը կառուցած մեծագործ շինուածոց ջրի տակ ծածկուիլն. նոյնպէս Արճիշոյ բերդը, որ ծովակիրն հիւսիսային կողմը ցամաքի վրայ կառուցուած էր, ողողուելով մեծաւ մասամբ ջրի տակ մնաց, եւ բաւական տարիներ են, յորմէ հետէ ջրի զօրութեամբ ցամաքէն զատուելով կղզեակ մը ձևացաւ։ Դարձեալ կտտաց կղզին, որ առաջ արեւելեան կողմէն ցամաքի հետ միացած էր, այժմ զատուած է, երկմարդաշաղկ խորութեամբ բընական ջրանցքով մը։ 1870ին Բազմալիպի մէջ հրատարակուած է համառօտ տեղեկութիւն մը ծովակիրն ջուրը անման նկատմամբ, քաղուած Պ. Շտրէքերի գրութեանէն։ Այդ տեղեկութեան մէջ կը կարդանք հետեւեալը. « Երկրին մէջ աւանդութիւն մը կայ, թէ ատենօք լճին ջուրն հարաւային ափանց վրայ տեսնուած ծակէ մը անդունդի մը մէջ կը թափի եղեր, թափառական հովիւներ, հետաքրքրութեամբ կերպով մը կը խցեն ծակը. քանի մը օր ետքը դալով չեն գտնել վանս զի ջուրն ծածկեր է եղեր գայն, եւ հետզհետէ անձր է »։ Ասոր նման ուրիշ աւանդութիւն մ'ալ, ծովակիրն ջուրը նուազելուն համար լսեք է Մեծ. Հ. Ներսէս Սարգիսեան. Յունաց վանայ կողմերէն մեկնելէն առաջ, ծովակիրն հարաւային եղբորը, գաղտնի

ճանապարհով գետնի տալէն ջուրն հոսելով կը գնայ կ'ոռօգէ եղեր ուրիշ գաւառներ, եւ այդ պատճառաւ ջուրը միշտ հաւասարալիւծ կը մնայ եղեր։ Բայց Յունաց մեկնած ժամանակ, անպիտանները շարութեամբ, բոլոր մեծամեծ բեռներով կը գոցեն այդ ճանապարհ բերանը, որով ջուրը արգիլուելով լճակի մէջ միշտ անձր է ու կ'անի։ Իսկ աւելի մանրագնինքը կը հաստատեն, թէ միշտ ծովակիրն ջուրը կարգաւ եօթը տարի կ'անձր է եօթը տարի կը նուազի։

Դոնադոյ դա Լեզէ վենետիկցին, 1814ին ծովակիրն երկայնութիւնն կը դնէ 100 մղոն եւ լայնութիւնն 20. այդ լայնութեան չափն, խիստ քիչ կը թուի, եթէ չհամարենք այդ տպագրութեան սխալ։ Այժմ իւր ամենէն ծայրագոյն երկայնութիւնն է Ար.էն Արեմուտը 90 քիլոմետր եւ լայնութիւնն Հր.էն Հիւսիս 45 քիլոմ. Ծովակի գոլոս կ'երկնայ գէպի Ար. — Հ. — Ար. ձևացնելով Ծոց մը Արճիշոյ Ծոց, 60 քիլոմ. երկայնութեամբ եւ 14 էն 15 քիլոմ. լայնութեամբ, այնպէս որ եթէ այս ծոցի ուրեւեան ափուքէն չափենք, ծովակիրն երկայնութիւնը, 135 քիլոմետր կ'անցնի։ Ծովակիրն ծովու երեսէն ունեցած բարձրութիւնն ըստ այլեայլ չափողաց են հետեւեալքն. Տէքսիէ 1842ին կը դնէ 1629մ, Դիլոնն 1666մ, Ռեկլիւզ 1625մ, Կիպրիս 1650մ, Կլէյտոն 1887ին, 1670մ։

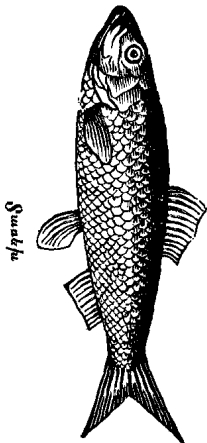
Իւր մակերկրային է 3690 քառ. քիլոմետր, իսկ խորութիւնն, ըստ վերջին չափողաց, վանէն քանի մը քիլոմետր գէպի Արեմուտը երթալով կը հասնի 25 մետրի, եւ հարաւային կողմերը ունի մինչեւ 100 մետր խորութիւն, այնպէս որ իւր ջրայ քանակը ըստ գիտնականաց աւելի շատ է քան Ումիոյ ծովակիրն։

Իւր ջուրը ուստիկ աղի է եւ բորակային, ինչպէս կը յայտնէ նաեւ խորենացին Մա. րիբաօայ խօսքերը մէջ բերելով. « Հասանէ (Հայկ) յեզր Ծովակի միոյ՝ որոյ աղի են ջուրքն, մանուշա ունելով ձկունս յինքեան »։ Իւր մէջ աղ շատ պարունակելուն պատճառ

ուաւ, անըմպելի է թէ մարդկանց եւ թէ ա-
նասնոց. բայց իւր հարաւային կողմը, ունի
ծովակի աակէն բղետդ անուշ եւ բմպելի ջրոյ
աղբիւր մը, որոյ պղպղակներն կը տեսնուին
մակերեւութի վրայ: Տարուան ամառ եղանա-
կին, երբ անձրեւներն կը դադրին, իւր ա-
փանց բնակիչք, մանաւանդ վառայ մօտ,
աւազաններ կազմելով կը լեցընեն ծովակի
ջրով, եւ երկու շաբաթէն ջրոյն գոլորդիանա-
լով, աւազանների յատակը կը մնայ, զրեթէ
չորս մաս թանձրութեամբ, սպիտակ եւ պա-
տուական բորակ, զոր կը վաճառեն եւ ըստ
բաւականի կը շահին: Դարձեալ ծովակիս
ջուրը ունի զգեստուց կեղտորբ մաքրելու զար-

մանալի զօրութիւն մը, եւ օճառի պէս կը
փրփրի. բայց իւր մէջ ուր եւ է լաթեղէն
լուանալէ վերջ, հարկ է անուշ ջրով անդամ
մ'այլ ցայել, ապա թէ ոչ կը փտեցրնէ: Վեր-
ջին ժամանակներս, այժմ յԱմերիկա բնա-
կող, եւ ի Հայս ճանապարհորդող գաղղիացի
մը, հետաքրքրուելով այս ջրոյն զարմանալի
յատկութեամբք, հետը քանի մը շիշ նոյն
ջրէն կը բերէ յԵւրոպա եւ Ստրազբուրգի
համալսարանի գիտնական ուսուցիչ Սերգայի
ձեռքով, առնելով 10, 000 մանիկ այդ ջը-
րոյն ի կշիռ, եւ տարբալուծուելով ստացած է
հետեւեալ համեմատութիւնն.

Նշովակիս մի միայն ձուկն ընտիր՝ է սաւ.

Ե(ՉԲն³)²
Մգն(ՉԲն³)²
Մգա(ՉԲն³)²
Կը(ՉԲն³)²
Նա²Բն³
ՍտըԹ⁴
ԿըԻԹ⁴
Կլ²ԻԹ⁴
Նա²ԻԹ⁴
ԲԶ⁴Գ
Նա Գ
Կը³(ԼԹ⁴)²
Գա Թ²
Պը²Թ³

Բնածխատ երկաթոյ .	0, 0488
Բնածխատ մագնանի .	0, 0360
Բնածխատ մագնէսի .	5, 7308
Բնածխատ կրածնի .	0, 4692
Բնածխատ օշնանի .	71, 4426
Երծմբատ ստրոնի .	0, 0444
Երծմբատ կրածնի .	0, 5928
Երծմբատ կալիոնի .	9, 7655
Երծմբատ օշնանի .	26, 6527
Քլորուկ աւաղածնի .	0, 1699
Քլորուկ նատրոնի .	95, 3835
Լուսածնատ կրածնի .	0, 0349
Գայլիազական թթուու .	0, 7284
Պաղլիզածնի .	0, 0347

244, 0979

ռեխն, համանման եւրոպեան հարինցի, որ
ունի զրեթէ 20 հարիւրըրդամեալ երկայնու-
թիւն, որ Մարսէն մինչեւ Մայիսի սկիզբը
խիստ առատ կը գտնուի, եւ բազմութեամբ
կը դիմեն գէպ ի գետերը եւ առուակները,
մանաւանդ Մարմէսու գետը:

Այս եղանակին ձկնորոգ սառառութեամբ
կ'որսան, կ'աղեն ու կը շորջընեն, եւ բեռ
բեռ տանելով այլ եւ այլ գաւառներ եւ մինչեւ
Պարսկաստան կը վաճառեն եւ մեծապէս կը
շահին: Տառեխը զրեթէ տարուան մէջ 50,
000էն 60, 000 գահեկան շահ կը բերէ:
Նոր ճանապարհորդ մը կ'ըսէ «Տարւոյ

միւս եղանակները սառեխները մօր կը բը-
նակին: Տեղացիք եւ անոնցմէ լսող ճանա-
պարհորդք, միշտ պատասխան կու տան թէ
ծովակի յատուկ: Ըստ իս շատ զօնաբին
է, որ կարենայ ձուկ մը ապրիլ վառայ ծո-
վակի պէս աղի ջրոյ մէջ: Ես աւելի կ'են-
թալրեմ, որ իւր մէջ վազող վառայաց, աղի
ջրէն անխառն մնացող հոսանաց մէջ կարծեաց
առանց հակառակելու, դնենք նաեւ այն կար-
ծիքն, թէ տառեխներն իրենց ձուբըր կը
ձգեն գետոց եւ վառայաց ջուրց մէջ եւ հոն
կ'ածին սարւոյ միւս եղանակներու մէջ, եւ

գարնան սկիզբը, երբ լեռանց ձիւները կը հալին և գետակաց ջուրը կ'առատանան, այն ժամանակ շրոյն սաստիկ հոտանաց արագութեան և բռնութեան չկարողանալով գէմ դնել, բազմութեամբ կը մղուին գէպ ի ծովակը, և ձկնորսը գետաբերանները գնելով իրենց արուեստական հիւստած կրկնայարկ սապատները, կ'որսան առատութեամբ: Ուրիշ գիտնական ուղեոր մ'ալ կ'ըսէ. « Երբ վակը հրաբխային ծաղուին ունենալուն պատճառաւ, հարկ է որ իւր յատակը ունենայ զանազան խոր խոռոչներ, և անստարակոյս տառնինները կ'ապագինին այսպիսի խոռոչից մէջ, և անկասար ձկնորսական գործիքն այդ կողմի բնակչաց անկարող կը լինին զայնս որոսելու: Փխլիպպոս Էթրուսկեան կրօնաւորը, որ 1840 ին Պառտոսի 12 Էն 16, «աստիկ հողմ» լինելուն պատճառաւ չորս օրուան մէջ նստեց վանէն Գաւուան, և կը կարծէ որ ծովակը, ստորերկրեայ հազորդութիւնն անհնայ կատարեց ծովու հեռ և կը համարէ որ սա, ծագումն առած է կատարեց ծովէն: »

Պատմիչն մեր վարդան և Մատթէոս գրեթէ իրարու նման աղիտալի արկած մը կը պատմեն ծովակիս վրայ. « Վարդանայ խօսքերը ի մէջ բերենք ու պիտի տեսնենք որ ձմեռ ժամանակ ևս ծովակը կ'ունենայ եղբր տառնելներ, Հայոց Շիթի թուականին (1110) « Ի ժամանակս ձմեռանի 'ի միջին գիշերի անկաւ հուր ի բարձանց ի ծովն վասպուրականի, և գոչեալ ծովուն անկաւ զցամաքաւ, և դարձաւ ծովն ի զոյն արեան և մեռան ձկունքն. և ի լուսանալ առաւօտուն կուտեալ կային առ ցաւ մաբաւն իբրև զփայտակոյտտ անտառաց: » Մատթէոս քիչ մը աւելի տեղեկութիւններ ալ կ'ուսայ, կ'ըսէ որ ցամաքն ալ սաստիկ կերպով շարժեցաւ, և երկրորդ օրը ձկները սկսան հոսիլ: Այսպիսի շարժերու ենթակայ եղած է շատ անդամներ ծովակ և շրջակայ վայրերը, զի իւր մերձակայ Սիփան և Նեբրովիայ լեռներն հրաբխային կազմուածք ունին, որք այժմ կը համարուին շիջեալք: Չմեռը շատ անգամ կը սառնի լիմ կղզոյ մօտերը, ուր ծանծաղ են ջուրը, բայց ամբողջ ծովակի սառիլը երբեք չէ լսուած: Իրայն Սամուէլ կը յիշէ Ճիօ (697) թուին, ասոր

սառիլը ըսելով. « Կարաձմեռն, յորում Բըղնունաց ծովն սառեաւ: » Սակայն Սամուէլի այս խօսքերէն ալ չենք իմանար որոշ կերպով, թէ արեւօք ամբողջ ծովակը սառնե է, թէ լոկ ծանծաղ տեղերը: »

Երովայն ունի Աղթամար, Առտեր, Կտուց և լիմ կղզիները և Արձիշոյ բերդի կղզեաւր: Այս կղզիներու աշխարհագրական և պատմական նկարագրութիւնքն, մանաւանդ երբեմն հռչակաւորին Աղթամարայ՝ յորում ծովս նպատակ ունենալով միայն ծովակի, ըստ ունենայնի կատարեալ նկարագիրն յորինել, զանց կ'ընենք: աստ, որոց նկարագիրը կարելի է ուրիշ առթիւ « կղզիք ծովակին վանայ » վերնագրով յօդուածով մը հրատարակել: »

Այժմ տեսնենք թէ Երովակիս վրայ որչափ նաւեր կը գտնուին: Ե. Բորէ կը գրէ թէ 1806ին հազիւ եօթը ութ առաքառաւ, նաւեր կը գտնուին եղբր, Բաղէ քաղաքի վաճառականութեան համար: Դարուս սկզբէն մինչև ցայժմ տարուէ տարի երթալով բազմացած են առագաստանաւք, և ըստ վերջին հաշուոցաց կան 87 առագաստանաւք, որք ունին 347 նաւաստիք և 1040 տակառաւաք բռն կը փոխադրեն: Մեծ նաւեր խիստ քիչ կը գտնուին. 1879ին վանայ ամբիւ կեան քաղաքից առաջին անգամ ձգեցին շուգենաւակ մը, որուն մասունք ուղտերով բերել առած են: Ժխախտի բնիկերութիւնն ևս ունի փոքր շոգենաւ մը: 1887ին պետութեան ծովակիս մէջ շոգենաւուց նաւարկութեան շահաւէտ լինելը գիտելով, որոշեց որ կանոնաւոր շոգենաւուց նաւարկութիւն մը հաստատուի, որուն գործադրութիւնը ինչուան հիմա չլինելով, անշուշտ ապագային մէջ պիտի կատարուի: »

Գլխաւոր նաւահանգիստն է Աւանց պիղի նաւահանգիստը, վանայ մօտ գէպ ի Հիւսիս, զոր թուրքք Իսկէնդէօյի կը կոչեն: Ուր նաւերու բազմութիւն մը միշտ կը բերեն վան քաղաքի համար այլ և այլ վաճառքներ, հոս է նաև ծովակի նաւարանը, Նաւահանգիստներ ունին գրեթէ ծովակի ափանց վրայ գտնուող ամենայն քաղաքք և աւանք, ինչպէս Արձիշ, Խալթ, Գաւուան, և այլն: »

Անհրճանքու ժամանակ հեղեղատաց և առուակաց բազմութիւն մը կը թափին ծովակա, ինչպէս Հ.—Ամ. կողմէն խլամայ մօտէն կը թափի Նազուկ լճէն սկիզբն առած առուակ մը։ Ասոր նման օւրիշ տոռակներէ զատ իւր չորս կողմէն կ'ընդունի այլ և այլ գետակներ որոց ոմանց անուանքն յիշենք. Մարմէտ, Ոստան, Թուխ, Պէնտուկայի կամ Բերկերի, Հայտէրպէյ, Արճէշ, Մոկաց, խլամ, խոշապ, Հորգոմ կամ Անդրոյ գետ և այլն։

Հին ժամանակները վառնայ ծովակը կը կոչուէր ծով Նայիրի որ Հիւսիսէն շրջապատուած էր Ուրարտուն¹ և Հր. էն և Ար. էն Բիւսնիսէն², որք էին երկու թագաւորութիւնք, յորոց վերջինը նուաճուեցաւ առաջինէն։ Այդ հին ժամանակները պատահած գեւ ուրիշ շատ զանազան յիշատակաց արժանի զէպքեր կան ինչպէս վառնայ, նոյնպէս և իւր ծովակի նկատմամբ, որք մինչև ցարդ մեծա մասամբ մեզ անծանօթ են մնացած, և թերևս օր մի գիտնականաց և հնասէտաց արգեամբք կարենան պարզուիլ, կարգաւոր տեսակեան բեւեռաձև արձանագրութեանց այն ստիտակները, զորս մինչև ցարդ ընթեռնուլը անհնարին է եղած։

Դիւանակս ունի նաև իւր առասպելախառն վէպերը, յորոց մին համառօտաւ յիշեմք։ Վառնայ միջնաբերդը ցոյց կու տան մի ծակ և կ'ըսեն թէ այդ ծակը մի ճանապարհի բերանն է, որ կ'երթայ շատ խոր, մինչև ծովու յատակը, ուր կայ բարեղեղայ հիանալի ապարանք, ուր փերիներ կը վայելեն յաւերժական երջանկութիւն, և այլն։ Բայց այդ ապարանքի ոսկի զուր կախարդուած է և չի բացուիր ամենուն գիմաց. և այլն։

Հայ ծերունի նահապետներէն մին, ուզելով ազատել իւր աշխարհի երկատարպենը, հեշտաւէր Շաւիրամայ մուտքիւններէն, անգամ մը թագուհւոյն լողացած աստեղ, կը յափշտակէ նորա կախարդական ուշուրբները և վազելով Գատուանի ծովեզերքը, ծովը կը

նետէ. ի զուր հերարձակ կը վազէ թագուհին ծերունոյն ետեւէն և իւր վարոյց պարսապի պաշտօն տալով կը նետէ ժայռի մը կողմը, որ կ'ինկնայ Արատմետու մօտ։ Արատմետոյք այդ աւանդութիւնը պահած են իրենց մէջ մինչև ցայժմ, և երգ այլ շարադրեր են ի հուռն, որոց բառերէն են անշուշտ խորեւ նացույ յիշած երեք բառերն. « Ուլունք Շաւիրամայ ի ծով »։

Այժմ հարկ է, յարգոյ Ընթերցող, ծովակիս վրայ այսպիսի տեղեկութիւններ լսելէ վերջ, իւր բանաստեղծական տեսարանն ևս վայելել։ Մայիսի առաւօտ մը, եթէ ոչ արեւը գլխ մտք անցնելով Ոստանայ ծառազարդ ճանապարհներէն, գիմենք գէպ ի արեւելեան հարաւ, աւ բարձրանալով Առտոս լեռան մի զալարագարկ ծովահայեաց բարձրաւանդակի վրայ կանգ առնուք, և ինչ կը տեսնենք։ Վարդալարմիր արեգակը իւր ուրեք հեծեղուն ապարանքներէն գեւ նոր է զուրս ելեր, նորա ճառագայթները մօտենալով դաշտերու երգներունգ ծաղկանց և փափուկ խոտոց վրայ իշած ցօղերու, մեզ ցոյց կու տան իրենց բոլոր գոյները, և ցօղերը գոշուոյ կը վերածեն, որ կամայ կամայ բարձրանալով օդոյ մէջ, և հեղմիլ գեփուէ մղուելով, կու գան առ կախ կը մնան նուրբ քողի պէս, մանիակազոյն հայելոյ նման ընդարձակ գեղեցիկաձև աւազանի մը վրայ, որ բոլորուած է հիանալի շրջանակով մը Սիփան, Գրգուռ, Ներքովթ և այլ լեռանց ալէձև բարձրութիւններով։

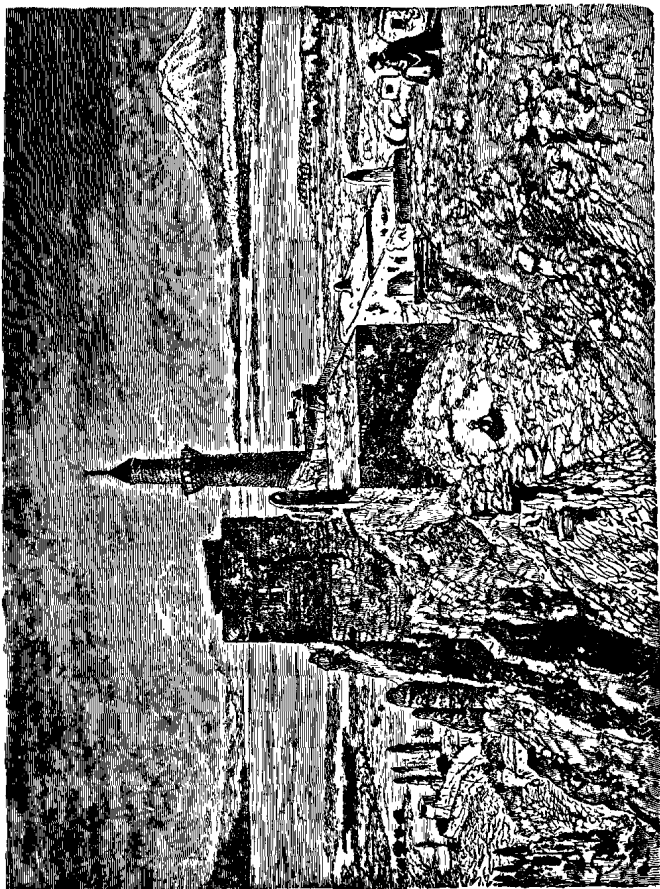
Այդ հայելին, որ է ծովակն, իւր մէջ կը ցոյցնէ մի քանի սև սև կետեր, յոգա իւր կղզիներն են, յորոց ամենէն աւելի պայծառ և գեղեցիկ կ'երևի, մեզ մերձաւորագոյն, որ իւր կաթողիկէն կը յայտնէ, թէ ինքն է Աղթամարը, հռչակաւոր՝ ճարտարաբուհաս և գեղեցկաբանակ Ս. Խաչ եկեղեցեան։ Նորբ քողի միջէն կը տեսնուի վառ, իւր անմատչելի, ապառաժուտ միջնաբերդով և երկկարգ պարիսպներով. նորա մօտ Աւանց գիւղի նաւահանգիստը, գիտակի միջնորդութեամբ, կը տեսնուի գործօն պիւք մէջ, զի բազմութիւն մը նաւուց, նաւատեսաց և բեռնակրաց շարժման մէջ են։ Այնպիսպէս մեզմէ

1. Արարտեան Թագաւորութիւն։

2. Բիւսնիս կամ Վիսնիս կը կոչուէր Վառնայ Թագաւորութեան յատուկ երկիրն։

քիչ հետո, Ոստանայ և մեր մէջտեղ կը տեսնուի անշուք մենաստանն Չաղար Սուրբ Նշան, յորում հանգչին ոսկերք վարդանայ դարին, աղու խղիչէին, դեռ անդին, գէպ ի

ծովակի արեւելակողմը բազմաթիւ ծովեղեւոյն գիւղերէ զատ, յորս է գեղեցկադիր Արտամէտ աւանը, կը տեսնուին շէն և ամեհի վանքեր, ինչպէս Սպիտակ վանք, Ոստաւ

Տեսարանը ծովակի վանքի

ծածնի վանք՝ Անգղ գետոյ վրայ, Կոնկու վանք, վանէն դեռ աւելի գէպ ի Արեւելք հսկայածէ կը բարձրանայ վարազ լեռը, իւր լանջաց վրայ կրելով ներքին և վերին վա-

րագ մենաստանները, իւր արեւմտեան կողմը քոսի մէջ կ'ինկնայ Սայնապատու կամ Ս. Գրիգոր վանքը, ասդին Կարմուռը Ոստաւ, ծածին, դեռ առաջ ծովեղեղը Մարմէտ

գետի մօտ, տառեխ ձկան որսորդութեամբ նշանաւոր Մարմէա գիւղը, գէպի Հարաւ Անանաւանք, Ալիւր գիւղ և վանք, Ամիկ, Նորէն, և այլն: Ծովակի հիստօային կողմը, նուրբ քողի միջին կը նշմարուի, մի ահագին բարձրութիւն, զի և այս կողմերը իւր բարձրութեամբ հոչակաւոր Սիփան կամ ըստ հնոց Մասես (Masius) լեռը, որ իւր ալեգարդ սպիտակահեր գլուխը յամպս ծրարած է: Այս եղբայր վրայ է նաև հին Արճէշը, որոյ բերդ, ինչպէս բոնքը, ջրոյ բռնութեամբ կղզիացեր է, և մեծաւ մասամբ ջրասողեղով, ցոյց կու տայ միայն իւր պատնիշաց մնացորդք, հին Արճիշոյ մօտ կ'ինկնայ Ականց գիւղն, որ կը համարուի Նոր Արճէշ: Թէպէտև այս ամենքն այլ չեն տեսնուիր նոյն իսկ գիտակի միջնորդութեամբ, սակայն իմ նպատակս լինելով, ծովակի գեղեցիկ հիսպանչ տեսարանները ցուցուցած ժամանակս, ծանօթացընել, քեզ յարող ընթերցող, նաև իւր շուրջը գտնուող նշանաւոր վայրերին, այդ պատճառաւ գանց չեմ ընել, յիշել, ինչ որ յիշելու արժանի է: Այս ուղղութեան վրայ են նաև Աստղավանքը, Գաւրաշիշը և Առջա գիւղերը, Աւեր վանքը, հնութեամբ և յիշատակօր նշանաւորքն Արծկէ և խլաթ:

Ծովակի արևմտակողմը Բզնունեաց գաւառի մէջ են Ներքովթ, Գրգուռ, Կիւզէլ Տէրէ Լեռները, Շամիրամայ բերդի աւերակները, Դատվանք, Աստուածածնի վանքը, Աշողայ Եկեղեցին, և մի քանի գիւղեր: Իսկ Հարաւային կողմը, բացի Արտոսասարի ալիքաւոր ելէկնիւնէն, որ կերկնայ մին և իյի գիւղը, կայ նաև Ընձաքիսար կամ Կապուտիղ լեռը, որ հրուանդանաձև երկրնցած է Ծովակի մէջ: Այս կողմն են Նաւրեկ, Ս. Սահակ, Կարմրակ, Ս. Թովմաս, Ս. Գէորգ, Ս. Յիզաբելուգոյի վանքերը և

Նարեկացոյն Քարայրը: Վանք, Սոփ, Վառնց, Նորգեղ, Բաստականց և այլ գիւղերը: Ոստանէն ոչ այնչափ հեռու ծովեզերքը կ'ինկնայ Քարադաշտ կամ Մանաւ կերտ աւանը, և զեռ առաջ դէպի ծովը երկընցած բարձրութեան մը վրայ, կը տեսնուին մնացորդ ամրոցին Մանածիւրի, ուսկից Մանածիւր Ռշտունին ի ծով գահալիծեց Ս. Յակոբայ սարակաւանքները: Այս ափանց վրայ է նաև Նոր Մոխրաբերդ գիւղը, որ կառուցուած է, ի յիշատակ հնոյն, զի զհինն ծովը իւր մէջ առած է, ուսկից երբեմն (Ե. Դար) Ս. Սահակ Ռշտունեանց եպիսկոպոսը, Պարսից տարուչաններն կործանելով՝ ծովը հոսեց հուրն ու մոխիր, և այդ պատճառով կոչուեցաւ Մոխրաբերդ:

Տուրնլեան ոսկի քնդոյն արևելեան երկնից կապուտակի վրայ բարձրանալովն կը փարաւսի, կ'անհետանայ, քիչ առաջ մանիշակագոյն հայելոյն վրայ կախուած նուրբ քողնայժմ աւելի պայծառ կ'երևին տեսարանը, բայց ոչ առաջնոյն պէս գեղեցկատեսիլ և հրապուրիչ: Այլ շատ շրպակեցնք, յարգոյ ընթերցող, այս սեղ, մեր աչաց առջև բացուելով, և ի սիրտս և ի միտս թափանցելով այս ամենայն հրաշալիք, կը յուզեն զմեզ իրենց հին ու նոր, ուրախ և տխուր յիշատակները ի մեզ զարթուցանելով:

Ակամայ, արդելէնքո՛ւ ստիպուած, ոչ ինչ չկարողանալով յիշատակել, թէ՛ յանցելումն և թէ՛ ի ներկայի, այս ծովակի շուրջը և վրայ կատարուած գէպքերու վրայ, կը վերջացընեմ գրութիւնս. բաւական համարելով ընթերցողին, որ ինչն Արտոսի բարձրաւանդակէն և մանեղով մերձակայ Չաղար Ս. Նշան մենաստանը, նստի Ս. Եղիշէի անշուք շիրմին մօտ և խորհրդածէ իւր աշխարհի անցեալն ու:

Հ. Սուքիաս Էփրէկեան

